

drs. Roelof C. Hol¹

Programmadirecteur
gemeenschappelijk
cultureel erfgoed,
Nationaal Archief

Gedeelde historie & archieven

Het gemeenschappelijk erfgoedprogramma gericht op de archieven heeft zich in de periode 2000-2009 geconcentreerd op aspecten van behoud. Een voorbeeld is de aanpassing van de bestaande cursus Behoudsmedewerker naar Surinaamse behoeften, waarbij het Nationaal Archief samenwerkte met het toenmalige Instituut Collectie Nederland (nu onderdeel van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed). Ook het adviseren over preventieve conservering was van belang. Kroon op dat werk was natuurlijk de opening in april 2010 van het door Nederland gefinancierde nieuwe gebouw van het Nationaal Archief in Suriname. Daarmee zijn de condities geschapen voor een veilige teruggave van de Surinaamse archieven. Tegelijkertijd is de staf van het Nationaal Archief Suriname opgeleid bij de Nederlandse archiefopleidingen, waarmee de professionele standaarden op een internationaal niveau zijn gebracht. In deze fase zijn ook archiefgidsen verschenen of is de publicatie ervan in gang gezet, zoals in India, Rusland, Ghana en Suriname.

In de huidige fase van het gemeenschappelijk erfgoedprogramma (2009-2012) ligt de nadruk op de toegankelijkheid van archieven en collecties en de beschikbaarstelling ervan op internet voor

onderzoekers van universiteiten en onderzoeksinstituten in de betrokken landen. Deze accentuering is vooral ingegeven door de relevantie van materiaal in de verschillende landen voor elkaars onderzoek vanuit bepaalde actuele onderzoeksthema's, zoals migratie. Voor onderzoek naar de achtergronden van Surinamers met een Javaanse achtergrond bijvoorbeeld, zijn de archieven in beide landen van groot belang. Maar ook als het bijvoorbeeld gaat om onderzoek naar de Nederlanders die net na de Tweede Wereldoorlog naar Brazilië migreerden, waar zij de grootste bloemenproducerende coöperatie ter wereld mee hielpen opzetten.

Het is van belang te weten dat het zonder meer op internet beschikbaar stellen van scans van originele documenten nog een omstreven onderwerp is in sommige prioriteitslanden.

Nationaal Archief en Arsip Nasional: een lange relatie

De activiteiten met betrekking tot de 'gedeelde' archieven met Indonesië zijn voor de periode 2011-2012 vastgelegd in een werkprogramma, dat in november 2010 gesloten is tussen het Nationaal Archief in Nederland (NAN) en het Arsip Nasional Republik Indonesia (ANRI).

Het archivalisch erfgoed in Indonesië van voor de onafhankelijkheid laat zich globaal in twee delen ordenen. Het eerste deel omvat archieven en collecties uit de periode van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC). Het tweede deel bestaat uit de archieven en collecties uit de tijd van het Engels interregnum en de koloniale periode. Het gaat dan om archieven van instellingen die hier waren gevestigd. Om deze archieven te bewaren en beheren werd in 1880 in Batavia (Jakarta) het Landsarchief opgericht. Het ANRI heeft zich na de onafhankelijkheid over de erfenis van het Landsarchief ontfemd. Dat betreft circa 10.000 meter archief. Hiervan handelt circa 2.500 meter over de periode van de VOC en het resterende deel betreft de periode vanaf 1795 tot het einde van het Nederlandse gezag in Indonesië. Hierin is niet begrepen het Nederlandstalige materiaal dat nog bij provinciale archiefdiensten of stedelijke administraties en archieven in Indonesië berust. De vaak door koloniale machthebbers gebezigde praktijk om archieven naar het moederland te verschepen, ontmoette destijds veel bezwaren in Nederlands-Indië. De archieven waren daar gevormd, gingen over hun dagelijkse gang van zaken en fungeerden daarmee als geheugen voor de Nederlands-Indische samenleving.

Bij de moeizame overdracht van het gezag door Nederland aan Indonesië tussen 1945 en 1949 zijn enige 'archiefverplaatsingen' te signaleren. Het gaat bijvoorbeeld om documenten van het geallieerde bestuur van vlak na de Japanse bezetting, of om documenten die ten tijde van de zogenaamde politionele acties in beslag waren genomen bij leiders van de onafhankelijkheidsbeweging.

Na een periode van betrekkelijke afstandelijkheid kwam in de jaren '60 en zeker in de jaren '70 van de 20e eeuw een nauwe samenwerking tussen het toenmalige Algemeen Rijksarchief (de voorganger van het Nationaal Archief) en het ANRI op gang. De nadruk lag toen bij het opleiden van Indonesische archivariissen om het Nederlandstalige bestand in eigen huis te kunnen ontsluiten. Daarbij was de microverfilming van archieven in zowel Den Haag als Jakarta een onontbeerlijke operatie. Op deze wijze konden beide landen beschikken over informatie over het gemeenschappelijke verleden. Daarnaast waren er allerlei bilaterale projecten op het gebied van conservering. Deze vormen van samenwerking kregen in het begin 21e eeuw een sterke impuls in het kader van het zogenaamde TANAP-programma

(Towards a New Age of Partnership). Dit leidde onder meer tot de publicatie van de inventaris van de VOC-archieven.² Tegelijkertijd nam de Rijksuniversiteit Leiden het initiatief om studenten uit Indonesië via het zogeheten Encompass-programma op te leiden tot Master of Doctor.

Binnen de kaders van het huidige gemeenschappelijk erfgoedprogramma wordt met name gewerkt aan de ontsluiting van het archief van de Algemene Secretarie -de centrale bureaucratische organisatie ten tijde van het koloniaal bestuur- aan de beschikbaarstelling van het materiaal via internet. De studenten en medewerkers uit het Encompass-programma, die nu bijvoorbeeld werkzaam zijn bij het ANRI, spelen daarbij een belangrijke rol. Momenteel wordt ook een project voorbereid dat tot doel heeft de Nederlandstalige archieven en collecties die buiten het ANRI worden bewaard in bijvoorbeeld de provinciale archieven of bij stedelijke archiefdiensten uit de Nederlandse periode vindbaar te maken en – waar mogelijk en nodig – ook toegankelijk te maken. In dit laatste geval blijkt dat de documenten in de Nederlandse taal – die de medewerkers van de betrokken diensten vaak niet meer beheersen – niet snel worden opgenomen in bewer-

De samenwerking tussen het Nationaal Archief in Nederland en het Arsip Nasional Republik Indonesia richt zich op het behoud en de digitale toegankelijkheid van gedeelde archieven. Zo ontstaat een digitale omgeving die bruikbaar is voor huidig en toekomstig onderzoek.

kingsplannen. Verder wordt in samenspraak met het ANRI nagedacht over de mogelijkheden om in Jakarta een Centre of Excellence (of Advanced Studies) onder te brengen in het voormalige Reinier de Klerkhuis voor de bestudering van (in eerste instantie) vooral de VOC-archieven. In dit verband wordt ook gekeken naar andere landen in Zuidoost-Azië die interesse hebben getoond in deze archieven, onder andere vanwege de rol van de VOC in de inter-Aziatische handel. Maar ook de archieven van de Algemene Secretarie zijn voor dit centrum van groot belang om inzicht te krijgen in de werking van het koloniaal bestuur.

Tijdens de Mutual Cultural Heritage (MCH) conferentie in Albany (Verenigde Staten) in november 2010 hebben de deelnemende landen afgesproken dat in de gemeenschappelijke website, de zogeheten MCH-Portal, de prioriteit in eerste instantie komt te liggen bij het opnemen van gedigitaliseerde toegangen (inventarissen) van relevante archieven en collecties. Het via internet beschikbaar stellen van scans van originele documenten is een zaak die nog verdere uitwerking en discussie behoeft.³

Het werkprogramma 2011-2012

De kern van het hiervoor genoemde werkprogramma vormt de samenwerking tussen het ANRI, het Nationaal Archief en de Universiteit van Leiden voor het vormgeven en de verdere bewerking van het 'koloniale' bestand: de Algemene Secretarie. Daarnaast is de digitalisering van kernbestanden uit de VOC-periode nadrukkelijk aanwezig. Daarbij heeft het ANRI ook samenwerking gezocht met derden, in dit geval de Corts Foundation, die de digitalisering van de 'Dagregisters van Batavia' ter hand gaat nemen. De Universiteit van Leiden heeft in maart 2011 een overeenkomst met het ANRI en het Indonesische ministerie van Onderwijs gesloten over het vervolg van het Encompass-programma (tot en met 2015). Daaraan zullen ook andere Indonesische universiteiten meewerken. De lasten zullen gelijk verdeeld moeten worden. Indonesië zal de coördinatie voor de samenstelling van de archiefgids 'Nederlandse archieven in provinciale en stedelijke archiefinstellingen' vormgeven. Verder

1 – Archief van de Indonesische spoorwegen in Bandung is nog niet geheel op orde. FOTO ROELOF HOL, 2010

blijven de standaardelementen van het archief-samenwerkingsprogramma als capaciteitsopbouw en de deelname aan workshops garant staan voor een blijvende vorm van gespecialiseerde opleiding en training op de kerngebieden van het professionele archiefwerk. Het ANRI draagt ook bij aan de totstandkoming van de MCH-website. Hij zal zich daarbij in de eerste plaats concentreren op de digitalisering van de toegangen. En tot slot: de digitalisering van kernbestanden zal binnenkort van start gaan. De afronding ervan zal in de volgende fase van het gemeenschappelijk erfgoedprogramma ter hand worden genomen en zal dan gekoppeld kunnen worden aan bijvoorbeeld een archivalisch-institutioneel onderzoeksprogramma. De samenwerking tussen het ANRI en het Nationaal Archief stopt hier niet. De basis voor een verdieping is dan gelegd en in een volgende fase kunnen de lasten gelijkwaardiger verdeeld worden over de beide partners.

Casus PT Kereta Api ⁴

In november 2010 bezocht de programmadirecteur gemeenschappelijk erfgoed van het Nationaal Archief een bezoek aan het complex van de PT Kereta Api, de Indonesische Spoorwegmaatschappij NV, in Bandung. Het bezoek geschiedde in nauwe samenwerking met het ANRI dat de eindverantwoordelijkheid heeft als het gaat om de over te dragen archieven. In maart 2011 werd een vervolfbezoek afgelegd om op maat te kunnen adviseren.

De reden voor deze bezoeken was tweeledig. Enerzijds waren er signalen dat de bewaarcondities van de archieven van de Staatsspoorwegen die hier berusten, ernstig te wensen overlieten. Bovendien waren er aanwijzingen dat hier stukken berusten die in Nederland verloren zijn gegaan. Het gaat dan om materiaal dat bij het Technisch Bureau van het ministerie van Koloniën werd bewaard. Al dit materiaal is bij een bombardement op het Haagse Bezuidenhout in het voorjaar van 1945 verloren gegaan.⁵ Daarmee heeft het in Indonesië bewaarde materiaal een 'zwaardere' historische last gekregen.

In 2008 verrichtte een delegatie van het Nederlands Architectuurinstituut, het Nationaal Archief en PAC (Passchier Architects and Consultants) onderzoek in het archief van de Dienst Burgerlijke Openbare Werken (BOW) vanwege de voorgenomen bewerking.⁶ In hun rapport wordt gesproken over de afzonderlijke berging van het materiaal van de spoorwegen, in het bijzonder dat van de Staatsspoorwegen in Bandung. Omdat het onderzoek van deze delegatie een eigen doel diende, valt uit het rapport echter niet op te maken welke delen van het archief van BOW materiaal over de Nederlands-Indische

spoorwegen bevatten. Evenmin wordt duidelijk of alles is overgedragen aan de PT Kereta Api in Bandung, noch of er ook materiaal bij andere instellingen berust. Het archiefdepot in Semarang is (nog) niet bezocht.

Wel was duidelijk dat het archief van de PT Kereta Api van voor de onafhankelijkheid (in dit geval 1945)⁷ een grote 'bewaarverspreiding' kent. Dit heeft deels te maken met het feit dat met name materiaal over gebouwen, installaties en rollend materieel werd bewaard waar men het nodig had om een goed beheer te kunnen uitvoeren.

Tijdens de twee bezoeken in Bandung is het archiefdepot van de hoofdvestiging en een soort tussendepot in een voormalige loods bezocht. Daar is duidelijk geworden dat bij de bewerking zowel een conserverings- als selectieslag gemaakt moet worden. Er liggen honderden, zo niet duizenden kaarten, calques en tekeningen van rollend materieel, maar ook van allerlei utiliteitsgebouwen van de PT Kereta Api en haar voorgangers. En dan spreken we nog niet over het bijbehorende feitelijke archiefmateriaal als correspondentie, een directeursarchief enz. Wat eventueel nog buiten deze bewaarplaatsen in oude stations enz. ligt, is momenteel onbekend. Vanuit de Nederlandse ambassade is tijdelijk een externe consultant ingehuurd om een eerste ordening in de externe locatie in Bandung aan te brengen. De PT Kereta Api zelf organiseert de scanning van met name tekeningen en calques om de informatie nog in het lopende werk te kunnen gebruiken. Over de gebruikte standaard voor dit gedigitaliseerde materiaal is ons niets bekend. Een bijkomende complicatie is dat de historische archieven formeel niet onder de erfgoeddivisie van de PT Kereta Api vallen, maar onder de lopende archiefadministraties (Records Department). Vanuit het oogpunt van de conservering moet gewezen worden op het feit dat de locatie in Cikudapateuh in Bandung wellicht geschikt is voor een tijdelijke bewerkings- en selectieslag, maar niet geschikt is voor de permanente opslag van het materiaal.

De conclusie is duidelijk: een op oplossingen gericht beleid moet, met steun van het ANRI, van de grond af worden opgebouwd. Het team van het Nationaal Archief bereidt een advies voor een strategisch en operationeel plan voor.

Tot slot

Het lopend gemeenschappelijk erfgoedprogramma (2009-2011) van het Nationaal Archief combineert elementen van vorige (2000-2009) en andere programma's om een digitale omgeving te

scheppen voor huidig en toekomstig (wetenschappelijk) onderzoek. Daarom richt het Nationaal Archief zich primair op de resultaten waarin het onderzoekselement voorop staat; alles digitaliseren kan niet, is ook niet wenselijk gezien de kosten daarvan, maar vooral ook van het duurzaam opslaan. Het hoeft ook niet op het moment dat de toegangen op de zogenaamde Dutch Records beschikbaar zijn. Daarmee kan de onderzoeker al een eerste opzet van zijn of haar onderzoek vormgeven. Het Nationaal Archief zal overigens de relevante scans wel zondermeer beschikbaar stellen. Dat gebeurt zowel via de MCH-website als via de website van het Nationaal Archief. Maar wij zullen ook de emotionele lading achter de aarzelende houding bij sommige landen over de beschikbaarstelling van gescande originelen moeten respecteren. Belangrijker is dat het knelpunt van paleografie en de taal een digitale oplossing –learning by distance– krijgt. De eerste voorzichtige stappen zijn op dit gebied samen met de Universiteit van Amsterdam gezet. En dan wordt mutual wellicht echt global.

Noten

¹ Roelof Hol (1950), oud-rijksarchivaris in Noord-Holland, is momenteel vanuit het Nationaal Archief aangesteld als Programmadirecteur gemeenschappelijk cultureel erfgoed (GCE). Het GCE-team bij het Nationaal Archief bestaat verder uit Frans van Dijk, Mara de Groot, Jinna Smit en Cees-Jan van Golen.

² Balk, G.L., Van Dijk, F., Kortlang, D. (e.a.), *De archieven van de Verenigde Oost-Indische Compagnie, 1602-1795* (Leiden 2007).

³ Vergelijk ook de voordracht van Trudy Huskamp Peterson op het congres Archives without borders in augustus 2010 waar zij spreekt over de (digitale) 'haves and have nots' als wij denken aan het digitaal beschikbaar stellen van materiaal buiten het domein van de afzonderlijke landen.

⁴ Zie ook het hieraan voorafgaande artikel in dit tijdschrift: *Sporen tussen verleden en toekomst*.

⁵ CAS, *Inventaris van het Commissariaat Indische Zaken 1880-1949*. Het betrof hier vooral de aanschaffingen van het Commissariaat Indische zaken vanaf 1927. Het Technisch Bureau was gevestigd in het Bezuidenhoutkwartier, en is bij het geallieerde bombardement op 3 maart 1945 volledig verwoest. Het materiaal van na de Tweede Wereldoorlog betreft vooral aanschaffingen van het ministerie van Koloniën voor Suriname en de Nederlandse Antillen.

⁶ Verslag van het onderzoek in het archief van het Nationaal Archief 'Arsip Republik Indonesia' te Jakarta en het depot van het ministerie van Openbare Werken 'Pekerjaan Unum' te Citeurup, Indonesia. 2008.

⁷ Vanuit Indonesisch perspectief wordt de jaarlijkse spoorwegdag gevierd op 28 september 1945, de dag waarop de Djawatan Kereta Api Repoebliek Indonesia werd ingesteld. Tot 1949 opereerde daarnaast nog het Verenigd Spoorwegbedrijf van de Nederlandse overheid, overigens gerund door Amerikanen. ■

Sein- en uitkijktoren (1839) gebouwd op restanten van het oude bastion Culemborg, waarvan de rede van Batavia in de gaten gehouden kon worden. FOTO BARBARA MENSINK, 1997